

Микола Крикун*

ГАРНІЗОН КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО 1734 РОКУ

24 лютого 1734 р. своїм ординансом, виданим у Ярославі, київський воєвода Юзеф Потоцький як генеральний регіментар коронних військ Речі Посполитої¹ призначив комендантом фортеці Кам'янець-Подільського коронного польного писаря Вацлава Жевуського². Останній заступив на цій посаді, про що сказано в ординансі, генерал-майора Шиллінга (ідеться про Флоріана Шиллінга), і займав її до 1 червня 1735 р.³ З огляду на особливу важливість цієї

* Крикун Микола Григорович – доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет ім. І. Франка.

¹ Про нього: *Link-Linczowski A. Potocki Józef (1673-1751) / A. Link-Linczewski A. // Polski Słownik Biograficzny. – T.27. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1984. – S. 59-72.* Генеральний коронний регіментар (*regimentarz*) призначався королем на пост командувача польськими військами на час, коли посади коронних великого і польного гетьманів вакували. Саме такою виглядала ситуація з цими посадами з осені 1728 до осені 1735 р. (*Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku: Spisy / Opracowali K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziera i inni; pod redakcją A. Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1992. – S. 44, 47-48.*) Ю. Потоцький став, щоправда, регіментарем внаслідок не королівського призначення, а передачі йому у вересні 1733 р. цієї посади Станіславом Понятовським (який дістав її від Августа II), невдовзі після обрання на польський престол Станіслава Лещинського, а останній його за сприяння йому затвердив на цій посаді (*Kronika Podhorecka: 1706-1779 / Ułożył L. hr. Rzewuski. – Kraków. 1860. – S. 18-19; Konopczyński W. Dzieje Polski nowożytnej. – T.2: 1648-1795. – Warszawa etc. – S. 196-198; Link-Linczowski A. Potocki Józef. – S. 66-67.*)

² *Kronika Podhorecka. – S. 19-20, 133; Archiwum Państwowe w Krakowie (далі – APK). – Zesp. Archiwum Podhoreckie. – II/362. – S. 1-2; Zesp. Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. – VII, 1/3.* Про В. Жевуського: *Zielińska Z. Rzewuski Waclaw (1706-1779) / Z. Zielińska // Polski Słownik Biograficzny. – T.34. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992. – S. 469-480.* Стосовно політичних обставин його призначення комендантом та перебування на цій посаді див.: *Крикун М.* Люстрація Кам'янець-Подільського 1734 р. (до питання про житловий фонд українського міста у XVIII ст.) / М. Крикун // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип.2. – Київ, 1993. – С. 225-226; *Zielińska Z. Rzewuski Waclaw. – S. 169-170.* Варто зазначити, що у міжособній боротьбі, що точилася в Речі Посполитій після смерті 1733 р. Августа II між прихильниками майже одночасно обраних на королівський престол С. Лещинського і Августа III, В. Жевуський підтримував першого. Писарем польним коронним він був від 17 жовтня 1732 р. (*Urzednicy centralni i nadworni Polski. – S. 97.*) У дигнітарській ієрархії Речі Посполитої цей уряд стояв одразу після урядів гетьманів великого і польного коронних. До “Німого” сейму 1717 р., який відбувся у Варшаві, в обов'язок писаря польного входили огляд і перепис війська, визначення його оплати; після ж сейму за ним залишили лише огляд війська (*Zielińska Z. Magnateria polska epoki saskiej: Funkcje urzędów i królewsczyn w procesie przeobrażeń warstwy społecznej. – Warszawa etc., 1977. – S. 23-24.*)

³ *Król-Mazur R. Miasto trzech nacji: Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku. – Kraków, 2008. – S. 124.* Зофія Зелінська твердить, що В. Жевуський був кам'янецьким комендантом до початку 1735 р. (*Zielińska Z. Rzewuski Waclaw. – S. 170.*)

фортеці як форпосту Речі Посполитої влада кам'янецького коменданта була дуже відповідальною.

З комендантством В. Жевуського пов'язана поява порівняно значної документації, яка характеризує стан у 1734 р. кам'янецького гарнізону та його озброєння, виявлений в результаті обстеження за його, В. Жевуського, наказом. Не виключено, що обстеження, принаймні певною мірою, було наслідком виконання постанови конвокаційного Варшавського сейму, котрий відбувався з 27 жовтня до 23 травня 1733 р., про призначення комісарів для проведення люстрації (ревізії) фортифікаційних споруд Кам'янця. Сейм зобов'язав цих комісарів доповісти про результати люстрації на наступному сеймі⁴. У матеріалах наступних сеймів, які відбулися до призначення В. Жевуського комендантом, – елекційного (Варшава, 25 серпня – 28 вересня 1733 р.)⁵ і коронаційного (Краків, січень 1734 р.) жодним словом про виконання цієї постанови не сказано. Можливо, виявом його був документ “Інвентар амуніції Кам'янця-Подільського”, датований 6 липня 1733 р.⁶

Згадана документація дійшла до нас у складі джерельного комплексу, що зберігається в Державному архіві Кракова і має назву “Підгорецький архів” – від села Підгірці (нині в Бродівському районі Львівської області), котре від 1725 р. було власністю Жевуських, причому в числі перших його володільців бачимо Вацлава⁷. Протягом багатьох років у тамтешньому замку нагромадилося чимало матеріалів, які висвітлюють життя і діяльність Жевуських, зрозуміло – і Вацлава.

Один із матеріалів “кам'янецької” документації нами опублікований і докладно проаналізований. Ідеться про люстрацію Кам'янця-Подільського, датовану 22 березня 1734 р. і складену в зв'язку з розквартируванням у ньому гарнізону капітаном Й. (Ю.?) Дальке (Dahlke), лейтенантом Вільгельмом фон дер Брюггенем (Brüggen), поручниками Міхалом Менцинським, де Блокке (de Blocke) та Стефаном Арцішевським (останній був у відставці (*abszytowany*))⁸. Доречно вказати на те, що В. Жевуський, за цією люстрацією, зі своїм двором займав дві кам'яниці міщанина Юзефа Секровича⁹; розташувався він тут, очевидно, після прибуття до Кам'янця для виконання комендантських обов'язків.

Згідно з люстрацією, у 393 із 475 житлових будівель міста було розквартировано 48 офіцерів і 1447 жовнірів; крім того налічувалось 25 офіцерів, 27 жовнірів і 13 пушкарів, котрі мешкали у своїх власних будинках¹⁰. Інші цифри

⁴ Volumina legum. – Т.6. – Petersburg, 1860. – S. 292.

⁵ Там само. – S. 301-302.

⁶ APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. – VII, 1/3. Частково це джерело використав Тадеуш Новак (*Nowak T. Fortyfikacje i artyleria Kamieńca Podolskiego w XVIII w. / T. Nowak // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Т. XIX. – Warszawa, 1973. – Cz. 1. – S. 139-186*).

⁷ Kronika Podhorecka. – S. 13 i nast.

⁸ Крикун М. Люстрація. – С. 193-262. Оригінал люстрації: APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. – VII, 1/4.

⁹ Крикун М. Люстрація. – С. 250.

¹⁰ Там само. – С. 197, 213, 233-262. Про розквартирування військовиків у різних частинах Кам'янця: Там само. – С. 215.

станом на вересень 1734 р. подає “Генеральна таблиця кам’янецького гарнізону”¹¹ (див. її). Згідно з цим документом, якийсь час до його появи гарнізон становив 2322 особи, з чого до вересня з невказаних причин відійшло 64 (прибуло натомість 8), перебувало у відпустці 19, у відрядженні (*kommandiowani*) – 275, потрапило в полон 113, залишалось, отже, 1859 осіб; до них таблиця доплюсовує візників (*woznicy*) – двох “під аптеку” і 16 “провіантових”.

Таблиця, крім того, наводить відомості про склад підрозділів гарнізону, але стосовно лише 2322 осіб, причому поділяє кожен підрозділ на штаб і хоругву (з дальшої розповіді видно, що означали ці поняття). 2322 особи несли службу в таких підрозділах: 1) коронна артилерія (дві особи штабу і 86 – хоругви), 2) регімент королеви (точніше – імені королеви Ядвіги¹²; відповідно 24 і 513 осіб), 3) регімент великої коронної булави (12 і 485), 4) регімент польної коронної булави (29 і 422), 5) регімент коронної артилерії (25 і 544), 6) лановий регімент (11 і 113), 7) хоругва “барських людей” – “козаків і пахолків” (56 осіб; вони були тільки хоругвою).

Коронна артилерія і лановий регімент у Кам’янці були представлені одним зі своїх загонів – більша частина їх розміщувалась в різних місцях Польського королівства. Хоругва барських людей, судячи з її назви, була регіональним, у межах Подільського воєводства дислокованим, з’єднанням; зважаючи на її порівняно незначний в Кам’янці контингент, можна твердити, що в основному вона перебувала за межами цього міста. Далі побачимо, що на час появи люстрації частина регіменту артилерії знаходилась у фортеці Святої Трійці, спорудженої наприкінці XVII ст. при впадінні Збруча в Дністер, і що генеральна таблиця врахувала цю частину як переведену до Кам’янця. Інші три підрозділи 1734 р. були в ньому представлені всім своїм складом. Вони, як і регімент артилерії, що обслуговував коронну артилерію, зокрема – забезпечував її конвоєм¹³, являли собою піші з’єднання іноземного типу¹⁴; пішими були також лановий регімент і хоругва барських людей. Регіменти королеви, обох булав і артилерії виникли відповідно до постанов “Німого” сейму 1717 р.¹⁵ Лановий регімент створено 1729 р.¹⁶ – за постановою Варшавського сейму 1726 р.¹⁷ Підрозділ коронна артилерія існував задовго до XVIII ст.

Генеральна таблиця, про яку йшлося вище, фіксує таку структуру чинів кам’янецького гарнізону в цілому стосовно 2322 осіб: штаб: шефи (командувачі регіментів) – 3, генерал-майори – 2, полковники – 5, оберст-лейтенанти (підполковники) – 6, майори – 8, аргеговані капітани (належали до штабу під

¹¹ APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. – VII, 1/9.

¹² *Gembarzewski B. Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831. – Warszawa, 1925. – S. 26.*

¹³ *Górski K. Historia piechoty polskiej. – Kraków, 1893. – S. 67.*

¹⁴ *Ibid. – S. 70; Gembarzewski B. Rodowody pułków. – S. 26-27.*

¹⁵ *Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 69; Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. – T.2: 1648-1864. – Warszawa, 1966. – S. 162.*

¹⁶ *Винниченко О. З історії військових з’єднань Речі Посполитої на українських землях у XVIII ст. / О. Винниченко // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 32. – Львів, 1997. – С. 219.*

¹⁷ *Volumina legum. – T. 6. – S. 212-213.*

час відсутності вакантної посади капітана – командира хоругви, яка була складовою частиною підрозділу) – 20, квартирмейстери – 3, ад'ютанти – 4, аудиторри (чинили правосуддя) – 3, капелани – 2, регіментс-цирульники (лікарі, фельдшери) – 4, підхорунжі – 15, гобоїсти – 14, возові майстри – 2, регіментс-добоші (барабанщики) – 4, регіментс-файфери (сопілкарі) – 2, регіментс-профоси (наглядачі за арештантами) – 3, профоси (помічники регіментс-профосів) – 3, разом – 103 особи; хоругва: капітани – 19, поручники – 35, цекварти (відповідальні за стан арсеналу) – 3, штик-юнкери (молодші офіцери артилерії) – 5, хорунжі – 36, ротмістр, унтер-офіцери – 232, цирульники – 22, файфери – 26, добоші – 70, теслі – 17, пушкарі (всі належали до коронної артилерії) – 58, гренадери і гемейни (одні й другі – рядові) – 1695, разом – 2219 осіб.

Штаб кожного з повністю наявних у місті підрозділів складався з власне штабу, куди входили чини від майора і вище, та унтер-штабу (нижчого штабу), який включав у себе всіх інших штабників. Хоругва поділялася на кілька хоругв – кампаній. У регіментах королеви, обох булав і артилерії їх було по вісім¹⁸. Кампанія, своєю чергою, поділялася на капральства, капральство – на шість-сім рот, кожна з яких мала шість рядових¹⁹. Кампанія, окрім того, складалася з прімаплани – штабу, куди входили офіцери, підофіцери й нестройові (цирульники, файфери, добоші, теслі), і рядових²⁰. Як показує зіставлення генеральної таблиці з іншими документами 1734 р. відносно кам'янецького гарнізону, про які йтиметься нижче, під унтер-офіцерами хоругви цієї таблиці розуміли такі по низхідній за рангом чини – сержантів, підхорунжих, фурієрів (доставляли продовольство, виконували функції квартирмейстерів), каптенармусів (вирішували господарські питання) і капралів.

У 1734 р. шефами з'єднань, наявних у Кам'янці, були: граф Йоахім Фрідріх Флеммінг (регімент королеви)²¹, згаданий вище київський воевода і генеральний регіментар Юзеф Потоцький (регімент польної булави)²², Ян Клеменс Браницький (регімент коронної артилерії)²³ і коронна артилерія; шефом останньої він був як такий, що посідав посаду генерала артилерії – один із центральних урядів Польського королівства²⁴), люблінський воевода Ян Тарло (лановий регімент)²⁵. За люстрацією Кам'янця 1734 р., в будівлі під № 343 на постійно перебував не вказаний на ім'я ротмістр *od pachotków*²⁶. Його ж бачимо в генеральній таблиці як другу після хорунжого особу в складі загону барських людей. Не виключено, що він фактично ним командував. Згідно з тією самою

¹⁸ Korzon T. Dzieje wojn i wojskowości w Polsce. – Т. 3: Dokończenie epoki przedrozbiorowej. – Wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione. – Lwów – Warszawa – Kraków, 1923. – S. 116; Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 70; Zarys dziejów wojskowości. – Т.2. – S. 162.

¹⁹ Wimmer J. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 292.

²⁰ Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 70; Винниченко О. З історії військових з'єднань. – С. 221.

²¹ Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 94; Gembarzewski B. Rodowody pułków. – S. 26.

²² Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 94; Gembarzewski B. Rodowody pułków. – S. 29.

²³ Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 94; Gembarzewski B. Rodowody pułków. – S. 39.

²⁴ Gembarzewski B. Rodowody pułków. – S. 39; Urzędnicy centralni i nadworni Polski. – S. 38.

²⁵ Винниченко О. З історії військових з'єднань. – С. 221; Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 88.

²⁶ Крикун М. Люстрація. – С. 256.

таблицею, посада шефа регіменту великої булави зайнята не була. Константи́й Гурський твердить, що її займав вищеназваний Ю. Потоцький²⁷. Та документального підтвердження цієї думки ми не маємо і навряд чи вона відповідає дійсності. Можна бути певним того, що зазначена посада вакувала, тому що вона належала гетьманові великому коронному²⁸, а уряд цей у той час, як сказано вище, був незайнятий. Нагадуємо, що тоді ж вакував уряд гетьмана польного коронного, посада якого був шефом регіменту польної булави²⁹. Шефом цього з'єднання, як ми бачимо, став Ю. Потоцький, тому, імовірно, що займав уряд генерального регіментаря.

Маємо документи про склад регіментів великої булави і королеви, синхронні люстрації Кам'янця 1734 р. Ідеться про таблиці, з яких та, що стосується першого з цих регіментів, датована 23 березня (підписана майором Вирвічем), друга, що розповідає про регімент королеви, – “березнем” (*in martio*; підписана бароном де Вагенгеймом)³⁰; остання з'явилася, імовірно, того самого числа, що й перша, або близько нього. Згідно з цими джерелами, посадова структура даних з'єднань була такою. Регімент великої булави: штаб – 12 осіб (полковник, оберст-лейтенант, 2 майори, квартирмейстер, ад'ютант, аудитор, циркульник, добош, файфер, профос, челядник профоса (мається на увазі штекенкнехт, або степок³¹), кампанії – 345 (6 капітанів, 7 поручників, 4 хорунжих, 10 сержантів, 2 підхорунжих, 6 фурієрів, 6 каптенармусів, 3 циркульники, 20 капралів, 15 добошів, 8 файферів, 258 гемейнів); регімент королеви: штаб – 17 осіб (полковник, майор, ад'ютант, циркульник, 4 підхорунжих, 6 гобоїстів, добош, профос, штекенкнехт – “слуга профоса”), кампанії – 460 (5 капітанів, 9 поручників, 5 хорунжих, 15 сержантів, 7 фурієрів, 6 циркульників, 6 каптенармусів, 20 капралів, 2 файфери, 15 добошів, 8 теслів та інших майстрів, 362 гренадери і гемейни).

Порівняння наведених відомостей цих таблиць і вересневої генеральної таблиці доводить, що за півріччя чисельність регіменту королеви дещо зросла (до 537 осіб), тоді як чисельність регіменту великої булави зросла значно (до 497 осіб).

Відповідно до згаданого ординансу Ю. Потоцького, виданого В. Жевуському, влада останнього поширювалась і на гарнізон Святої Трійці. За таблицею цього гарнізону, датованою 27 березня 1734 р.³², частиною його був, зокрема, регімент коронної артилерії в такому складі: штаб – 12 осіб (майор, квартирмейстер, ад'ютант, аудитор, капелан, фельдшер, підхорунжий, добош, файфер, 2 профоси, штекенкнехт), кампанії – 196 (2 капітани, 3 поручники, 2 хорунжих, 5 сержантів, 3 фурієри, циркульник, 5 каптенармусів, 13 капралів, 8 добошів, 4 профоси, 145 гемейнів, 5 провіантових візників). Видається, що склад

²⁷ Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 94.

²⁸ Górski K. Historia artylerii koronnej. – Warszawa, 1902. – S. 319.

²⁹ Górski K. Historia artylerii koronnej. – S. 319.

³⁰ APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie. – I, 93.

³¹ В обов'язки штекенкнехта входило допомагати профосові в нагляді за арештантами, доставляти на езекуцію і забезпечувати її різками (до 300); профос платив йому за кожні 100 різок по 6 грошів (Górski K. Historia piechoty polskiej. – S. 72).

³² APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie. – I, 93.

регіменту, відомий з генеральної таблиці, включає в себе контингент зі Святої Трійці. Справа як у тому, що за штатним розкладом для цього регіменту від часу його створення була передбачена кількість 550 осіб³³ – близька до кількості, яку зафіксувала генеральна таблиця, так і в тому, що відображений останньою склад його штабу виключає наявність штабу (очевидно, й хоругви) регіменту у Святій Трійці (надто малим чисельно був штаб за даною таблицею, щоб вважати, що вона враховує й святотроїцькі штабні відомості). Залишається твердити, що святотроїцький контингент регіменту до появи генеральної таблиці був переведений до Кам'янця і там долучений до основної його частини.

Доречно зазначити, що в Святій Трійці розміщувалась і частина ланового регіменту. За згаданою таблицею від 27 березня, вона включала в себе 11 осіб штабу (полковник, майор, підхорунжий, 8 гобоїстів) і 103 – кампанії (капітан, поручник, хорунжий, 4 сержанти, 2 фурієри, 2 цирульники, 6 капралів, 5 добошів, 3 файфери, 78 гемейнів). Наявність тут полковника (в генеральній таблиці його немає) може свідчити про те, що в Святій Трійці розміщувалась більш важлива, ніж у Кам'янці, з військової точки зору, частина цього з'єднання.

Потрібно вказати і на те, що за документом, складеним у Кам'янці 17 серпня 1728 р. і підписаним якимсь Ріппе (Rippe)³⁴, регіменти великої і польної булав³⁵ і артилерії* були в його гарнізоні представлені не повністю, причому без свого вищого керівництва (генерал-майорів, полковників); у першому з них налічувалось 124 особи (майор, капітан, 3 поручники, 2 хорунжих, 9 унтер-офіцерів, 4 добоші, 104 жовніри), в другому – 265 (в документі помилково – 298; оберст-лейтенант, майор, ад'ютант, аудитор, регіментс-фельдшер, регіментс-файфер, профос, 4 капітани, 2 капітан-лейтенанти, 5 поручників, хорунжий, 2 унтер-офіцери, цирульник, 10 добошів, 8 файферів, 225 гефрейторів (рядових, вільних від тілесного покарання) і гемейнів), у третьому – 194 (в документі помилково – 132; майор, 2 капітани, 2 поручники, 3 хорунжих, 17 унтер-офіцерів, цирульник, 3 файфери, 5 добошів, 160 гефрейторів і гемейнів). За штатною нормою, регіменти великої і польної булав мали мати відповідно 612 і 620 осіб; щодо регіменту королеви цей показник мав становити 604³⁶.

За тим же серпневим документом, до гарнізону Кам'янця належав загін коронної артилерії із 64 осіб (оберст-лейтенант, 2 поручники, цекварт (*ceugewart*), прем'єр-штик-юнкер, 4 феєрверкери, 3 штикельмани (штикельман – унтер-офіцерський чин), ливарник (*ludwisarz*), цирульник, 24 пушкарі, 13 штангеншиців (відповідали за правильне горизонтальне розміщення лафету гармати), 9 помічників (при гарматах), 4 мінери), натомість присутність тут регіменту королеви не зафіксована. Лановий регімент, нагадуємо, був створений щойно 1729 р.

³³ *Górski K. Historia piechoty polskiej.* – S. 70.

³⁴ *Górski K. Historia artylerji koronnej.* – S. 319.

³⁵ Їхніми шефами були гетьмани відповідно великий і польний коронні – белзький воевода Станіслав Матеуш Жевуський та мазовецький воевода Станіслав Хоментовський (*Urządnicy centralni i nadworni Polski.* – S. 44, 47).

* Хто був у той час його шефом, встановити не вдалося.

³⁶ *Górski K. Historia piechoty polskiej.* – S. 70.

Той же документ подає, що, поза зазначеними у ньому з'єднаннями, на гауптвахті міста числилося 76 осіб (в документі помилково – 97; капітан, хорунжий, 4 унтер-офіцери, 2 пушкарі, 2 добоші, файфер, 65 гемейнів), в замку – 36 (в документі помилково – 46; поручник, 2 унтер-офіцери, пушкар, добош, файфер, 30 гемейнів), в Польській брамі – 36 (поручник, 2 унтер-офіцери, пушкар, добош, файфер, 30 гемейнів), в Руській брамі – 36 (хорунжий, 2 унтер-офіцери, пушкар, добош, файфер, 30 гемейнів), в Замковій брамі – 37 (поручник, 3 унтер-офіцери, пушкар, добош, файфер, 30 гемейнів).

На час складання вересневої генеральної таблиці в гарнізоні Кам'яця без відпускників, відряджених і взятих у полон, але з візниками налічувалось 1877 осіб, а з відпускниками і відрядженими – 2171 особа³⁷. Це число включає і тих, хто ніс службу на гауптвахті, в замку, в Польській, Руській і Замковій брамах. Кількість їх від серпня 1728 р. до вересня 1734 р. могла зрости з 221 до 450 осіб³⁸.

Отже, за час між складанням у березні люстрації і у вересні генеральної таблиці контингент кам'янецького гарнізону значно зріс – за люстрацією, як зазначено вище, він становив 1560 осіб; щоправда, не виключено, що це джерело не повністю відбило чисельність гарнізону, та, можливо, певною мірою те саме стосуються генеральної таблиці. Збільшення гарнізону безперечно відбулося дякуючи старанням В. Жевуського. Він, до речі, витратив чимало своїх коштів на його утримання і зміцнення фортифікаційних споруд міста³⁹.

Кількісний склад кампаній-хоругв засвідчують цитовані вище таблиці, датовані 23 березня і березнем 1734 р., – стосовно, нагадуємо, регіментів відповідно великої булави і королеви, та зведення (*regulamen*) про регімент артилерії, 9 квітня того ж року в копії переслане від імені його шефа (Я. К. Браницького) коронному польному писареві (В. Жевуському)⁴⁰. У кожному з цих

³⁷ З. Зелінська бездоказово твердить, що за комендантства В. Жевуського кам'янецький гарнізон надічував до п'яти тисяч осіб (*Zielińska Z. Rzewuski Waclaw.* – S. 170).

³⁸ Антоні Юзеф Ролле, непогано обізнаний з історією Кам'яця, зазначає, що у XVIII ст. в його фортеці було дислоковано до 600 осіб (*Antoni J. (Rolle A. J.) Zameczki podolskie na kresach multańskich.* – Т. I: Kamieniec nad Smotryczem. – Wydanie drugie. – Warszawa, 1880. – S. 288). Цей автор, імовірно, мав на увазі не тільки власне фортецю (замок), а й інші оборонні споруди міста, в тому числі Руську, Польську і Замкову брами. Ту саму “гарнізонну” цифру стосовно фортеці, але для середини XVIII ст. на основі рукописних документів подає Рената Круль-Мазур (*Król-Mazur R. Miasto trzech nacji.* – S. 135). Про оборонні споруди Кам'яця у XVIII ст. див.: *Jarochowski K. Kamieniec i Poznań po Augustowej restauracyi* / K. Jarochowski // *Opowiadania i studia Historyczne. Serya nowa.* – Poznań, 1884. – S. 373-376; *Nowak T. Fortyfikacje i artyleria ...* S. 139-186; eiusd. *Twierdza Kamieniec Podolski w XVIII w. na tle polskiej fortyfikacji na ziemiach zagrożonych najazdami Turków i Tatarów* // *Fortyfikacja.* – Т.1. – Warszawa, 1995. – S. 25-29; *Janczykowski J. O potrzebie badań fortyfikacji Kamieńca Podolskiego* // *Kamieniec Podolski: Studia z dziejów miasta i regionu / Pod redakcją F. Kiryka.* – Т.1. – Kraków, 2000. – S. 309-316; eiusd. *Kamieniec Podolski – fortyfikacje twierdzy* // *Kamieniec Podolski: Studia z dziejów.* – Т.2. – 2005. – S. 421-435; *Król-Mazur R. Miasto trzech nacji.* – S. 131-205; *Król R. Prace fortyfikacyjne w Kamieńcu Podolskim w pierwszej połowie XVIII wieku / R. Król* // *Przegląd Historyczno-Wojskowy.* – R. VIII (LIX). – Warszawa, 2007. – № 4(219). – S. 5-22.

³⁹ *Zielińska Z. Rzewuski Waclaw.* – S. 170; *Król-Mazur R. Miasto trzech nacji.* – S. 169.

⁴⁰ APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. – VI, 3/1.

регіментів (та й інших подібних з'єднаннях) першою за значенням, провідною, головною кампанією була лейб-кампанія. Згадані документи не зазначають, під чийм командуванням лейб-кампанії перебували. Традиційно їх очолювали шефи підрозділів. Нагадуємо, що шефами регіментів королеви і артилерії були Й. Ф. Флеммінг і Я. К. Браницький і що шефа регіменту великої булави не було. Фактично керівництво лейб-кампанією здійснювала перша з рангово перелічених у ній осіб. Половиною або більшістю інших семи кампаній у кожному регіменті керували члени його власне штабу (фактично – капітани, деякими – поручники), рештою – капітани.

Особовий склад кампаній трьох регіментів був такий (при цьому подаємо за документами прізвища тих, хто очолювали ці кампанії; прізвища інших осіб стосовно регіментів великої булави і королеви у документах відсутні; стосовно регіменту артилерії вони подаються і для поручників та хорунжих). Регімент великої булави: лейб-кампанія – капітан, поручник, хорунжий, сержант, фурієр, каптенармус, 2 капрали, 2 добоші, файфер, 33 гемейни, разом – 44 особи; кампанія генерал-майора фон Кампентіаузена (його в наведеному таблиці від 23 березня складі штабу регіменту і вересневою генеральною таблиці немає; це, імовірно, означає, що він постійно перебував поза Кам'янцем і числився в його гарнізоні формально) – капітан, поручник, хорунжий, сержант, каптенармус, циркульник, 2 капрали, 2 добоші, файфер, 26 гемейнів, разом – 37; кампанія полковника фон дер Мюльбе (Mülbe) – капітан, поручник, хорунжий, сержант, підхорунжий, фурієр, каптенармус, циркульник, 3 капрали, добош, файфер, 35 гемейнів, разом – 48; кампанія оберст-лейтенанта Шембека – поручник, хорунжий, 2 сержанти, підхорунжий, фурієр, каптенармус, циркульник, 3 капрали, 2 добоші, файфер, 33 гемейни, разом – 47; кампанія майора Кросновського – капітан, сержант, фурієр, 2 капрали, 2 добоші, файфер, 32 гемейни, разом – 40; кампанія майора Вирвіча – 2 поручники, сержант, фурієр, каптенармус, 3 капрали, 2 добоші, файфер, 34 гемейни, разом – 45; кампанія капітана Боженцького – цей капітан, 2 сержанти, 3 капрали, 2 добоші, файфер, 32 гемейни, разом – 41; кампанія капітана Тарно – цей капітан, поручник, сержант, фурієр, каптенармус, 2 капрали, 2 добоші, файфер, 33 гемейни, разом – 43. Регімент королеви: лейб-кампанія – поручник, хорунжий, 2 сержанти, фурієр, циркульник, каптенармус, 2 капрали, файфер, 2 добоші, тесля, 40 гренадерів і гемейнів, разом – 53; кампанія полковника Вога – капітан, поручник, 2 сержанти, фурієр, циркульник, каптенармус, 2 капрали, файфер, 2 добоші, тесля, 47 гренадерів і гемейнів, разом – 60; кампанія оберст-лейтенанта Бутлема (в штабі регіменту його не вказано, з тієї ж, напевно, причини, з якої не вказано генерал-майора регіменту великої і польної булав) – капітан, поручник, 2 сержанти, фурієр, 3 капрали, 2 добоші, тесля, 41 гренадер і гемейн, разом – 52; кампанія майора Люка – поручник, хорунжий, 2 сержанти, фурієр, циркульник, каптенармус, 2 капрали, добош, тесля, 46 гренадерів і гемейнів, разом – 57; кампанія капітана Бахорського – цей капітан, поручник, хорунжий, 2 сержанти, фурієр, каптенармус, 3 капрали, 2 добоші, тесля, 52 гренадери і гемейни, разом – 65; кампанія капітана Рейгердта – цей капітан, поручник, хорунжий, сержант, фурієр, циркульник, каптенармус, 3 капрали, 2 добоші, тесля, 39 гренадерів і гемейнів,

разом – 52; кампанія капітана Шимановського – цей капітан, поручник, хорунжий, 2 сержанти, циркульник, каптенармус, 3 капрала, 2 добоші, тесля, 49 гренадерів і гемейнів, разом – 62; кампанія оберст-лейтенанта Ферраті (в штабі регіменту його не вказано) – 2 поручники, 2 сержанти, фурієр, циркульник, 2 капрала, 2 добоші, тесля, 48 гренадерів і гемейнів, разом – 59.

Легко переконатися в тому, що посадовий склад кампаній в обох регіментах майже однаковий, різниця полягає як у тому, що регімент королеви не мав підхорунжих, так і в тому, що в першому з цих підрозділів циркульники і добоші стоять відповідно після фурієрів і файферів, тоді як у другому – після каптенармусів і капралів. Варто при цьому звернути увагу на представництво в кампаніях обох регіментів аналогічних посад - чинів. У регіменті великої булави капітанів, поручників, фурієрів і каптенармусів бачимо в шести кампаніях, хорунжих – у чотирьох, сержантів, капралів, добошів і файферів – у восьми, підхорунжих – у двох, циркульників – у трьох; у регіменті королеви: капітанів і хорунжих – у п'яти кампаніях, поручників, сержантів, капралів і добошів – у восьми, фурієрів – у семи, циркульників і каптенармусів – у шести, файферів – у двох. Істотно кампанії обох регіментів відрізняються представництвом циркульників і файферів.

Кампанії регіменту артилерії, поза лейб-кампанією, очолювали генерал-майор Шиллінг, полковник Лосокан, оберст-лейтенант Штампах, майор Обшольвіц, капітани Фельде, Грот і Пірх. Фактично лейб-кампанією керував агрегований капітан Рибінський, другою, третьою і четвертою кампаніями – відповідно агреговані капітани Медем, Рибчинський (на ставці поручника) і Ганцкофф, п'ятою – поручник Каменський. Поручниками, крім останнього, були в кампаніях, від першої починаючи, Буковський, Ротенмунтль, Лосокан, Брюгген (один з укладачів люстрації Кам'янця 1734 р.: тут він фігурує як лейтенант; цей чин був ідентичний чину поручника), Лаусон, Вельovejський, Шульц, Ганіш), хорунжими – Багге, Добжинський, Дембський, Творович, Залевський, Могільницький (хорунжих не мали третя і п'ята кампанії).

За іншими чинами кампанії того самого регіменту були ідентичними, у тому числі чисельно майже, – мали по 2 сержанти (за винятком п'ятої кампанії, де був один сержант), по одному фурієру, каптенармусу (у зведенні він зветься по французьки – *capitz des armes*), циркульнику, по 3 капрала, 2 добоші, по одному файферу і теслі, по 40 гемейнів. Разом у восьми кампаніях числилось 108 осіб прімаплани і 320 геменів та 8 теслів. Доречно зазначити, що поряд із шефом і пойменованими вище членами штабу регіменту (генерал-майором, полковником, оберст-лейтенантом і майором) в нього входили агрегований капітан Місєвський (виконував функції регіментс-квартирмейстера), ад'ютант, капелан, аудитор, регіментс-фельдшер, 4 підхорунжих, 6 гобоїстів, регіментс-добош, регіментс-файфер, регіментс-профос, штекенкнехт. Разом штаб із шефом налічував 24 особи. А всього в регіменті було 460 осіб. Слід звернути увагу на те, що чотири агреговані капітани числились не в штабі, а в кампаніях*.

* Напевно, агрегованими були і капітани, що в регіментах великої булави й королеви (а також в регіменті польної булави) фактично очолювали кампанії, командирами яких вважалися чини власне штабу.

До регіменту належали й 8 провіантових візників.

Серед 40 поименованих вище офіцерів трьох регіментів, судячи з їхніх прізвищ, 25 – це іноземці, в основному – німці, переважно, імовірно, із Саксонії, на військовий устрій якої польське військо іноземного типу було орієнтоване з огляду на панування в Речі Посполитій від 1697 р. саксонської династії Веттінів – в особі короля Августа II (від 1733 р. – його сина Августа III) (2 генерал-майори, 3 полковники, 4 оберст-лейтенанти, 2 майори, 7 капітанів, 6 поручників, хорунжий); решту становили поляки (2 майори, 5 капітанів, 3 поручники, 5 хорунжих). Згідно з датованим 23 березня 1734 р. списком офіцерів кам'янецького загону коронної артилерії⁴¹, який статистично перегукується з генеральною вересневою таблицею того ж року, цей загін очолював оберст-лейтенант Арчібальд Гловер (виходець з Англії)⁴², інші ж офіцери – це капітани Казімеж Дрогомирецький, Міхал Раковський, Антоній Арцішевський, Домінік Шепінг, Марек Шорнель, поручники Ліпчинський, Стефан Арцішевський (один із укладачів люстрації 1734 р., де, нагадуємо, фігурує як відставник), цекварті Казімеж Поліковський, Францішек Залеський, штик-юнкери Єжи Цімерман, Антоній Гловер, Адольфус Аушпіц, Ян де Вітте. За винятком Д. Шепінга, М. Шорнеля і штик-юнкерів, ці офіцери – поляки. Той же список називає унтер-офіцерів – феєрверкера Антонія Кудельського, цейгс-грейбора (*cejkshrejbor*) Станіслава Завішинського, штикедельманів (тобто – штикельманів) Єжи Садовського, Анджея Гембажевського, Войцеха Ожешка, Людвіка Могільницького, Вікторина Поморського, капралів Якуба Ковальковського, Марціна Вінярського, Яна Гвенона, Юзефа Горецького*.

Люстрація 1734 р. додає таких офіцерів: регіментар Гедимін, оберст-лейтенант Камінський, майори Барщ (насправді – Барч (Bartsch)), Фінке, Альтин, капітани Зориглі, Геншель, Гребен, Гершдорф, Доссен, Дальке (брав участь у складанні цієї люстрації), Лабанк, поручники Табель, Лісовський, Блотницький, Менцинський (на ім'я Міхал; один із укладачів люстрації), Мілашевський, Друшковський, Хлебовський, Забродовський, Вішоватий, цекварт Векер, хорунжі Дзербицький, Якубовський, Кіцинський, Тишинський, каптенармус Новицький, капрал Войдецький. Неозброєним оком видно, хто з них – іноземці⁴³.

Одна з постанов "Німого" сейму 1717 р. запровадила систему оплати війська, основу якої склала одинарна ставка платні – порція, що її отримували найнижчі чини. Платня інших чинів прирівнювалась до кількох таких порцій, залежних від рангу цих чинів. Згідно з даною постановою, зокрема, було встановлено для регіментів королеви, великої і польної булав та артилерії штат у межах відповідно 1000, 900, 800 і 850 порцій і вказано (це стосувалося й інших

⁴¹ APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie. – I, 93.

⁴² Nowak T. Fortyfikacje i artykeria. – S. 156; *Król-Mazur R. Miasto trzech nacji.* – S. 160.

* До списку офіцерів загону коронної артилерії додано перелік 16 пушкарів, усі вони – поляки. Пушкарів було більше, та через відсутність кінця в документі їхні імена залишаються невідомі.

⁴³ Наведені вище імена дають підставу вважати невірним твердження Р. Круль-Мазур, що до середини XVIII ст. весь офіцерський корпус у Кам'янці складався з іноземців (*Król-Mazur R. Miasto trzech nacji.* – S. 136).

військових з'єднань Польського королівства), який чин скільки має отримувати порцій⁴⁴.

Коли ідеться про порційну розкладку кам'янецького гарнізону, то znana вона поки що з цитованого уже зведення про регімент артилерії від 23 березня 1734 р. Тут наводяться відомості щодо того, яким відповідно до вказаних для чинів порцій є їхні оклад у злотих (злотий мав 30 грошів), піврічний – для власне штабу (генерал-майор, полковник, оберст-лейтенант, майор), більшої частини унтерштабу (агрегований капітан на посаді квартирмейстера, ад'ютант, капелан, аудитор, регіментс-фельдшер), а також для капітанів, поручників і хорунжих, місячний – для унтер-офіцерів, жовнірів і нестройових, а саме – решти складу унтерштабу (гобоїсти, регіментс-добоші, регіментс-файфери, регіментс-профоси, штекенкнехт) і кампаній (сержанти, фурієри, каптенармуси, цирульники, капрала, добоші, файфери, теслі, гемейни, візники).

Далі по висхідній наводимо виведені нами на підставі зведення кількості порцій і місячної платні для чинів регіменту. Одну порцію мали: штекенкнехт – отримував 9 злотих, добош – 9,5, файфер, гемейн, тесля, візник – по 9,8 злотого; 1,5 порції: гобоїст і підхорунжий – по 14,6, фур'єр – 16,5, каптенармус, цирульник і капрал – по 17 злотих; 2 порції: регіментс-профос, регіментс-файфер, регіментс-добош і сержант – по 22 злотих; 3,5 порції: капелан – 50,8 злотого; 4 порції: хорунжий – 58 злотих; 5 порцій: ад'ютант – 72,5 злотого; 6 порцій: регіментс-фельдшер, аудитор і поручник – по 87 злотих; 9 порцій: агрегований капітан – 130,5 злотого; 12 порцій: капітан на чолі кампанії – 173,5 злотого; 19,5 порції (у тому числі 12 – за очолювання кампаній): майор і оберст-лейтенант – по 282,8 злотого; 29,5 порції (у тому числі 12 – за очолювання кампаній): полковник – 427,8 злотого; 32 порції (у тому числі за очолювання кампаній): генерал-майор – 464 злотих.

Різниця в оплаті нижчих і вищих чинів була величезною. Грало значення те, що, з одного боку, працю офіцерів-професіоналів цінували високо, з другого – члени власне штабу і капітани, що очолювали кампанії, були іноземцями, які служили за “дорогими” для держави контрактами. Різниця в оплаті зумовлювалась і тим, що “вартість” порції вищих (і середніх) чинів та чинів нижчих була далеко не однаковою: місячна порція генерал-майора, полковника, оберст-лейтенанта, майора, капітанів і агрегованих капітанів, ад'ютанта, аудитора, капелана, регіментс-фельдшера і поручника становила 14,5 злотого, тоді як – регіментс-добоша, регіментс-файфера, регіментс-профоса, сержанта і фурієра – 11,4, каптенармуса, цирульника і капрала – 11, гобоїста, файфера, теслі, візника і гемейна – 9,8, добоша – 9,5, підхорунжого (!) і штекенкнехта – 9 злотих.

Слід вказати на те, що при запровадженні порційної системи оплати гемейн мав отримувати 200 злотих щороку, щомісячно, отже, – 16 злотих 20 грошів. Згодом цю норму урізали, вона стала становити відповідно 189 злотих і 15 злотих 22^{1/2} гроші. З останньої суми, як вдалося встановити Константому Гурському, вираховували злотий поголовного на шефа, 3 – на великий мундир гемейна, злотий 22^{1/2} гроші – на примундирок йому ж (білизну, черевики, штани), по 7^{1/2} грошів – на лікування і до каси жовнірів, разом – 6 злотих 15 грошів

⁴⁴ *Górski K. Historia piechoty polskiej.* – S. 69.

(а не 6 злотих $7^{1/2}$ грошів, як у цього автора). Залишалося щомісячно гемейнові 9 злотих 15 грошів⁴⁵. Це дещо менше, ніж йому перепадало в регіменті артилерії станом на 23 березня 1734 р., тому, очевидно, що тут стягали з нього менше того, на що вказано. Можна навіть полічити, наскільки менше, виходячи з того, що норма 14,5 злотога на порцію щодо вищих і середніх чинів регіменту не підлягала відрахуванню і також стосувалась гемейнів. У такому разі річна порція кожного з них виносила 174 злотих (а не 189). Віднімання від цього показника 9,8 злотога, що їх гемейн діставав на руки щомісячно, дає 4,7 злотога, що їх він втрачав унаслідок відрахувань. Таким чином, реальна річна сума, яку йому доводилось одержувати, становила округлено 118 злотих. Зрозуміло, сказане про гемейнів відноситься і до гобоїстів, файферів, теслів, візників, бо вони так само діставали на руки 9,8 злотога, та тією чи іншою мірою і до тих, хто отримував менше від них або більше від них до 11,4 злотога.

Разом з тим наприкінці згадуваного зведення читаємо, що гемейни, добоші, файфери, теслі, візники і штекенкнехт (не згадано тут чомусь гобоїстів) повинні діставати щомісяця 9,5 злотих, але дістають лише 8, решту ж, яка на загал за півроку складає 3258 злотих, отримує шеф і витрачає їх на регімент.

Станом на 23 березня 1734 р. на штаб регіменту артилерії припадало 152, на кампанії – 603 порції. До цього слід додати 30 порцій на шефа⁴⁶ (сюди слід додати 12 порцій за очолювання лейб-кампанії), а також, за тим же зведенням, 48 порцій на утримання 32 коней до провіантових возів (це вимагало видатків на 696 злотих (на півроку?) і 8 – на репарацію (ремонт) зброї (116 злотих (на півроку?)). Разом підрозділ мав без шефа 811 порцій – менше, ніж передбачено було за постановою сейму 1717 р.

До 811 порцій зведення додає дві порції лимаря (на півріччя він отримує 132 злотих, тобто 22 щомісячно, його порція виносить 11 злотих на місяць), порцію візника (має 58,5 злотога на півріччя, щомісяця 9,7) і 6 порцій стосовно чотирьох осіб, які знаходяться при шефі (на півріччя разом дістають 522 злотога, з чого на одну особу припадало 130,5, щомісяця – 21,7 злотога, порція дорівнювала 14,5 злотога).

Таким чином, усього регімент артилерії налічував без шефа 466 осіб, 764 порції, що їх стосувалося, 48 порцій були призначені на 32 коней до провіантових возів, 8 – на ремонт зброї.

На час складання зведення із 466 осіб 105 із 166,5 порціями перебували за межами Кам'янця; з них 66 – у відрядженні, а саме: капітан Пірх, агрегований капітан Ганцкофф, поручник Вельovejський, 4 сержанти, 2 фурієри, цирульник, 2 каптали, добош і файфер – при шефі в місті Білостоку, де була його резиденція, 50 гемейнів – при тому ж шефі і в Куявії, поручник Лаусон – при регіментарі Сокольницькому в Куявії, агрегований капітан Рибінський – як посол на сейм, у відпустці – поручник Буковський і хорунжий Творович, в неволі, в яку потрапили під Білою Церквою, – агрегований капітан Медем, хорунжий Багге, цирульник, каптал, добош, 32 гемейни.

⁴⁵ Ibid. – S. 69, 74.

⁴⁶ Ibid. – S. 69.

Те саме зведення повідомляє, що на відрахування з платні гемейнів та інших молодших чинів регіменту шеф його справляє для них великі мундири, а шефи хоругв (кампаній) – малі мундури для них же. Там само читаємо, що ад'ютант справляє малі мундири (раз у рік) для чинів малого штабу, тобто унтерштабу, - добоша, файфера, профоса, штекенкнехта – і зазначено, що малий мундир включає в себе дві сорочки, штани, дві пари гамашів, пару панчох і пару черевиків. За відомими К. Гурському рукописними документами, великий мундир видавався на два роки, складався з верхнього одягу (suknia), кафтана (kamizelka), краватки, панчох і капелюха та коштував 60 злотих⁴⁷.

Набір жовнірів до військових підрозділів, дислокованих у Кам'янці, відбувався відповідно до поширеної в Польському королівстві системи. За описом її К. Гурським, його здійснював командир хоругви (кампанії) – капітан або фактичний її командир (капітан чи поручник, що заступав у ній формального командира – шефа або вищий чин штабу), або ж здійснювали відряджені командиром для цього офіцери, унтер-офіцери з кількома гемейнами. Командир зобов'язаний був мати штатний склад своєї кампанії. Якщо набрана кампанія була недоукомплектована, то до неї долучали “зайвих” з набраних до інших кампаній. Командир, у разі як інспектор виявляв відсутність штатного складу, повинен був віддати до каси вакансій недобрані порції і за свій рахунок доставити гемейнів, яких бракувало до комплекту. Звільнитися зі служби можна було тільки за письмовим дозволом командувача регіменту, причому звільнений мав право взяти зі собою великий і малий мундир і отримувати на дорогу місячну платню. Відпустка гемейнам надавалась за письмовим дозволом лише в час, вільний від навчань, що відбувалися в квітні-червні. За повернення з неї із запізненням карали різками.

Дотичну роль щодо гранізону Кам'янця відігравали його міщани-господарі (власники житлових будівель), озброєні рушницями (strzelby) й зарядами (ładunki) до них. Згідно з реєстром цих міщан, датованим 28 квітня 1734 р.⁴⁸, вони поділялися на шість дивізій, очолюваних, за номерами останніх, райцями Павличем, Базилієм Фостиком, Барановичем, Шагином, Гжегожем Яроцьким, Стефаном Бакаловичем. У дивізіях було зазначених міщан відповідно 30, 36, 38, 40, 35, 36, разом – 215, вони мали рушниць 36,36, 38, 40, 37, 37, разом – 224, зарядів до них – 779, 769, 923, 823, 738, 712, разом – 4744. Міщан без зброї названо 0, 7, 3, 9, 11, 12, разом – 42. Насправді беззбройних міщан було набагато більше: за згадуваною люстрацією, 1734 р. в місті 344 житлові будівлі належали 309 міщанам⁴⁹.

Виявлені рукописні матеріали, своїм походженням пов'язані з діяльністю польного коронного писаря Вацлава Жевуського як коменданта Кам'янця-Подільського, містять чимало цінної інформації про гарнізон цього міста-фортеці у 1734 р. Поява її зумовлювалась особливою увагою владних кіл Польського Королівства до даного оборонного об'єкта – найпотужнішої опори Речі

⁴⁷ Ibid. – S. 73.

⁴⁸ APK. – Zesp. Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. – VII, 1/7; опубл.: *Król-Mazur R. Miasto trzech nacji.* – S. 599-610.

⁴⁹ Крикун М. Люстрація. – С. 201, 233-262.

Посполитої на українських землях, що ними вона володіла, в системі захисту нею своїх південно-східних кордонів. На підставі зазначених матеріалів вдалося встановити, що чисельність гарнізону становила близько 2200 осіб, вказати на те, які з'єднання (підрозділи) входили до його складу, визначити, якою організаційно була їхня структура, чим і як керувалися в оплаті офіцерів, унтер-офіцерів, рядових та нестройових чинів.

Документи 1734 р. й суміжних з ним років містять також багато відомостей про озброєння кам'янецьких оборонних споруд, та розповідь про це – тема окремого дослідження.

Генеральна таблиця складу гарнізону Кам'янця-Подільського станом на вересень 1734 року

Військові підрозділи	Штаб																		
	шефи	генерал-майори	полковники	оберштейтенанти	майори	агатовані капітани	регіментсквартирмейстери	ад'ютанги	аудитори	капелани	регіментсцирульники	підхорунжі	гобюсти	вовові майстри	регіментсдобоші	регіментсфайфри	регіментспрофоси	профоси	разом
коронна артилерія	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
регімент королеви	1	—	1	2	1	2	1	1	—	—	1	4	6	1	1	—	1	1	24
регімент великої коронної булави	—	—	2	1	2	—	—	1	—	—	1	4	—	—	1	—	—	—	12
регімент польної коронної булави	1	1	1	1	2	11	1	1	1	1	1	3	—	—	1	1	1	1	29
регімент коронної артилерії	1	1	1	1	1	6	1	1	1	1	1	4	—	1	1	1	1	1	25
лановий регімент	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	8	—	—	—	—	—	11
козаки і пахолки хоругви барських людей	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Р а з о м :	3	2	5	6	8	20	3	4	3	2	4	15	14	2	4	2	3	3	103

Генеральна таблиця складу гарнізону Кам'янця-Подільського станом на вересень 1734 року (продовження)

Хоругва													Відсутні				Залишаються на службі	Візники під аптеку	Візники провіантові					
капітани	поручники	цекварти	штик'юнкери	хорунжі	ротмістри	унтерофіцери	цирульники	файфери	добоші	теслі	пушкарі	гренадери і гемейни	разом	Штаб і хоругва разом	Прибуло	Убуло				Залишається в наявності	у відрядженні	у відпустці	взяті в неволю	разом
5	2	3	5	—	—	12	1	—	—	—	58	—	86	88	—	—	88	—	—	—	—	88	—	—
5	9	—	—	7	—	56	8	2	18	8	—	400	513	537	1	46	492	57	—	5	62	430	1	8
4	7	—	—	9	—	42	3	4	16	—	—	400	485	497	2	1	498	42	3	35	80	418	—	—
2	8	—	—	10	—	53	4	8	16	1	—	320	422	451	1	1	451	87	11	36	134	317	—	—
3	8	—	—	8	—	56	4	8	16	8	—	433	544	569	4	7	566	89	5	37	131	435	1	8
—	1	—	—	1	—	13	2	4	4	—	—	88	113	124	—	9	115	—	—	—	—	115	—	—
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	54	56	56	—	—	56	—	—	—	—	56	—	—
19	35	3	5	36	1	232	22	26	70	17	58	1695	2219	2322	8	64	2266	275	19	113	407	1859	2	16

Mykola Krykun. KAM'YANETS-PODILSK GARNISON OF 1734